

משרד החנוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

ג ל י ו נ ו ת ל ע י ו ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
מפריכת נחמה ליבוביץ
שנת העשרים ושלוש

יתרו (תשכ"ד)

עשרת הדברות
סתוך הקדמה ר' אברהם אבן עזרא (כ' א')

כ' א' ד"ה וידבר אלוקים:

יש שאלות קשות בפרשה הזאת: אמרו רבים, כי השנים דברים לבדם אמר ה', ועדותם, שכתוב בדבור ראשון "אנכי ה' אלוקיך" ובשניה "כי אנכי ה' אלוקיך אל קנא" ובשלישי כתוב "את שם ה' אלוקיך", גם "את אשר ישא שמו לשוא", ולא אמר "שמי" וברביעי: "כי ששת ימים עשה ה'..." ויש לשאול: איך יספור דבור "אנכי" בעשרת הדברים, כי הוא המצוה (צד"י בפתח, וי"ו בסגול) והנה איננו מצות עשה ולא מצוה לא תעשה... ושאלות קשות מאלה.

והנה אנחנו קראנו זו הפרשה שהיא פרשת "וישמע יתרו" "ראשונה" ואתחנן "שניה" והנה ראינו כי מתחילת "אנכי" ועד סוף "אשר ישא שמו לשוא" אין שנוי בין שתי הפרשיות; ומתחילת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום: בראשונה זכור - בשניה שמור, גם שם באחרונה תוספת...; בראשונה "ובהסתך" ובשניה תוספת "ושורך וחמורך", והקשה מכל אלה: בראשונה טעם שבת "כי ששת ימים עשה ה'..." על כן ברך ה' ואלה הפסוקים אינם כתובים בשניה, רק טעם אחר "וזכרת כי עבד..." ; בראשונה כתוב שכר כבוד אב ואם "למען יאריכו ימיך" וכן בשניה, רק הוסיף "ולמען ייטיב לך", גם הוסיף "כאשר צורך ה'"; בראשונה "לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה" בשניה "ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה"; בראשונה "עד שקר", בשניה "עד שוא"; בראשונה כתוב "לא תחמוד בית דעך לא תחמוד אשת רעך" ובשניה: "ולא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך", בראשונה אין כתוב "שוהו" ובשניה כתוב "שוהו"; בראשונה "עבדו ואמתו" קודם "שורו וחמורו" ובשניה "שורו וחמורו" לפני "עבדו ואמתו". בראשונה כתוב "וידבר אלוקים את כל הדברים האלה לאמר" ובשניה "את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם".

וכאשר חפשנו בדברי חז"ל מה אמרו על ככה, מצאנו שאמרו "שמור וזכור" בדבור אחד נאמרו, וזה הדבור קשה מכל הקושיות כאשר אפרש. וחלילה חלילה שאומר, שלא דברו בכונה, כי דעתנו קלה כנגד דעתם. רק אנשי דורנו יחדשו כי דבריהם כמשמעם, ואיננו כן, כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות. ובאחרונה אפרש הדרך הישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שבפרשה הזאת. ולא אוכל לפרש אלה עד שאפרש לך דרך לשון הקודש; והשם הוא עדי ויודע סודי, כי לולא הוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחריש.

אמר אברהם המחבר: משפט אנשי לשון הקודש. פעם יבארו דבורם באר היטב ופעם יאמרו הצורך במלות קצרות, שיוכל השומע להבין טעמם.

ודע כי המלות הם כגופות והטעמים הם כבשמות והגוף לבשמה כמו כלי. על כן משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות, אחר שהן שוות בטעמן. והנה אתן לך דמיונות:

אמר השם לקין (בר' ד') "ארור אתה מן האדמה כי תעבד את האדמה... נע ונד תחיה בארץ" וקין אמר: "הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה" ומי הוא שאין לו לב, שיחשוב כי הטעם אינו שיה בעבור שנוי המלות?!

והנה אמר אליעזר: "הגמאיני נא". והוא אמר: אליה: "השקיני נא". ומשה אמר (שם' יב כט) "בכור השבי אשר בבית הבור" וכתוב (יא ה') "בכור השפחה אשר אחר הריחים", ומשה הזכיר התפילה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל (דב' ט' יד) ואינה דומה לתפילה הנזכרת בפ' כי תשא, למי שאין לו לב לחבין.

והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה - תמצא מלות שונות. רק הטעם בו שיה, וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה. כך יעשו פעם להוסיף אות מסרת או לגרוע אותו - והדבר שיה.

אמר ה' (כה ד') "ותכלת וארגמן", ומשה אמר (כא ו') "תכלת וארגמן"; אמר השם "אבני שהם" ומשה אמר "ואבני שהם", וכאלה רבים ושניהם נכונים, כי הכתוב בלא וי"ו אחז דרך קצרה, ולא יזיק, עם הכתוב בוי"ו לא יזיק, בעבור שהוסיף לבאר. והנה הוי"ו שהיא נראית במבטא הפה אין אדם מבקש לו טעם למח נגדע ולמה נכתב ולמה נוסף, כי זה וזה נכון.

והנה על הנראה שיבוא בו לא נבקש עליו טעם, אם כן למח נבקש טעם בנת העולם שלא יבוא בו, כמו מלת "לעולם" למח נכתב מלא או למח חסר.

והנה בני הדור יבקשו טעם למלא, גם לחסר, ואלו היו מבקשים טעם לאחד מהם, או שמתג היה לכתוב הכל על דרך אחת הייתי מחריש".

והנה אתן לך משל: אמר לי אחד: כתוב לרעי וזה כתוב: "אני פלוני אוהבך לעולם" וכתבתי "פלני" בלא וי"ו, "אהבך" גם כן בלא וי"ו, "לעולם" חסר. ובא ראובן ושאלני: "למה כתבת חסרים?!" ואני אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי, ואין

לי חפץ להיותם סלאים או חסרים. אולי יבוא לרי ויודיעני איך אכתוב?! ולא ארצה להאריך, רק המשכיל יבין.

ועתה אפשר לך השאלות הנזכרות:

דע, כי עשרת הדברים נאמרו הם כתובים בפרשה הזאת, השם אמרם כולם, כי כתוב "וידבר אלוקים את כל הדברים האלה לאמר" ותחילתם "אנכי" וסופם "וכל אשר לרעך". וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית (דב' ה' יט) "את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם ואין הפרש ביניהם. ועוד: כאשר נכתבו כולם באצבע אלוהים, כן אמרם ה' כלם. וחצרות שחביאו, שהכתוב בדבור השלישי והרביעי והחמישי אינו על דרך המדבר, יש להשיב: אחרי שקבלת זה ה' להיות לך לאלוהים, על כן אמר "לא תשא את שם ה' אלוקיך לשוא", גם "כי ששת ימים עשה ה'..." ועתה אודבר על "שמור וזכור".

דע, כי הטעמים הם שמורים לא המלות, ודנה יחזק אבינו אמר לעשו (בר' כז ד) "בעבור תברכך בפני בטרים אמרו" ורבקה אמרה ליעקב, ששמעה שאמר (שם פ' ז') "ואברכך לפני ה' לפני מותי", כמו בטרים אמרו, אם כן - מה טעם להוסיף "לפני ה'?" התשובה: היא ידעה כי יחזק נביא לת' והברכה שיברך בדרך נבואה היא, על כן אמרה ליעקב "לפני ה'", והנה היא כמו "מפרשת טעם הברכה. וככה עשה משה, כי עשרת הדברים הנזכרים בפרשה הזאת דברי השם בלי תוספת ומגרפת. והם לבדם הכתובים על הלוחות ... ועשרת הדברים הנזכרים בפר' ואתחנן הם דברי משה.

... ודע כי באחרית סח הראש הוא הזכירה והמקום מקום משמרת הצורות, והנה הזכירה כוללת השמירה.

וטעם "זכור", שיזכור כל יום איזה יום הוא מחשבו, וכל זה בעבור שיזכור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה; והנה טעם הזכירה היא השמירה; וכאשר אמר ה' "זכור" הבינו כל השומעים כי טעמו כמו "שמור" כאלו בבת אחת נאמרו.

ולא הוצרך משה להזכיר בשנית טעם "כי ששת ימים עשה ה'", כי בתחילה אמר "כאשר צוה ה' אלוקיך", כאלו אומר: ככתוב בתורתך בדבור "זכור" (פסוק ה') עו. "ויקדשהו" (ש' יא) ובעבור שה' צוה שישבות העבד והאמה ולא פירש ה' למח זה, פרש: משה טעמו ואמר "זה שצוה השם שישבות העבד, בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים ויפדך ה'".

א (1) הסבר את השאלות שמקשה ראב"ע בראש דבריו, ומתי התמיהה הגדולה שתמהו כל מפרשי הראב"ע על אחת מהן?

(2) מהו העיקרון שלפיו הוא מסביר את כל השנויים בין פרשתנו לבין פרשת ואלחנן?

(3) הסבר את המקומות המסומנים בקו.
אא (4) מהי חולשת תפישתו המתבטאת במשפט "המלות כגופים והטעמים כנשמות והגוף לנשמה כמו כלי", במה מוטעה הוא השמוש במטפורה זו?

א (5) בתחילת תשובתו מביא הוא ראיות מבר' ד' בר' כד, שמות יא, דברים ט. הסבר במה חושב הוא להסתייע בדוגמות אלה, וכיצד אפשר להסתייע בארבעת המקומות כדי לסתור טענותיו?

(6) בדברו על שמור וזכור הוא מסתייע בדברי רבקה (בר' יז) למח לו צרף דוגמא זו לארבעת הראשונות?

(7) מה הן ראיותיו לכך שעשרת הדברות שבואתחנן הן דברי משה ומח אפשר להוסיף עוד על ראיותיו?

אא (8) כיצד מפרש הוא דברי חז"ל "שמור וזכור בדבור אחד"ף
אא (9) במה מוטעה ראב"ע מן הפירוש המקובל בטעם שביחת העבד?

העורך: ס. פרלמן

שאלות בטעמי המקרא

א) עשרת הדברות סומנו בשני סיני טעמים: עליונים והחתונים (אוי: נגינות גדולות ונגינות קטנות).

הרב היידנהיים כתב בפירושו "חבנת המקרא" מאמר גדול, בו הוא מביא דעת חכמים, סדורות ראשונים וסאוחרים, החלוקים בדעותיהם בדבר שמענות הכינויים וסני הקריאה ועוד. נביא להלן דברי אחד מהם, הלא הוא הרב חזקוני, שהוא לפי דברי היידנהיים "ראש המדברים בעניינינו ראשם במעלה וראשון בזמן".

"יש ברוב הדברות שתי נגינות ללמד שבעצות שהוא דוגמא מתן חורה ומתרגמין הדברות הדברות קורין כל דברה לא יהיה לך וכל דברות זכור בנגינות הגדולות לעשות כל אחת מהן פסוק אחד... ודברות לא תרצה וכו' קורין בנגינות הקטנות לעשותן ד' פסוקים שחם ד' דברות. אבל בחודש שבט כשקורין פרשת יתרו כאשר שבתות השנה קורין לא-יהיה לך וזכור בנגינות הקטנות לעשות מכל אחת מהן ד' פסוקים ודברות לא תרצה וכו' בנגינות גדולות לעשותן פסוק אחד..."

(1) מתי קוראים דברות אלו ואחרות בטעם עליון ומתי בטעם חתון?

(2) מתי סיבת הדבר לדעת הרב חזקוני?

(3) מהו הנוהג בקהלתך היום?